

Jan Naert, *Hoeders van de staat. Burgemeesters in bezet en bevrijd België en Noord-Frankrijk (1914-1921)* (Brussel: ASP, 2023, 412 pp., ISBN 9789461175113).

Dit boek werpt een nieuw licht op de rol en het optreden van burgemeesters in de door Duitsland bezette gebieden van België en Noord-Frankrijk tijdens de Eerste Wereldoorlog. In deze handeseditie van zijn doctoraat stelt de auteur zich tot doel om het dominante beeld te nuanceren van burgemeesters ‘als bakens van passief verzet en beschermheren van de lokale bevolking’ (11), dat ontstond in de naoorlogse historiografie in de jaren’ 20 en zich in het collectieve geheugen nestelde. Naert toont aan dat de werkelijkheid complexer was en dat het optreden van burgemeesters gekenmerkt werd door het spanningsveld tussen de dwingende context van de bezetting, de inzet voor de bevolking en hun eigen handelingsmogelijkheden.

De studie is opgezet vanuit het lokale perspectief, waarbij de burgemeesters en gemeentebesturen centraal staan. Door te focussen op het lokale bestuur tracht de auteur voorbij de nationale Belgische of Franse historiografie te kijken, met uitzondering van de ‘Flamenpolitiek’, die de bezetting vaak reduceerde tot een conflict tussen bezetters en bezetten. Heel wat aspecten van de Duitse bezettingspolitiek zijn in essentie transnationaal. Naert stelt het binaire beeld van bezetter versus bezetten uit de bestaande historiografie bij door meer aandacht te hebben voor diversiteit, complexiteit en lokale politieke context. Om die nationale grenzen te overstijgen, is het boek thematisch opgebouwd. Het richt zich op de voedselschaarste, de ordehandhaving en de relatie tussen de burgemeesters en Duitse bezetter.

Het boek is gestructureerd rond de drie cruciale rollen die burgemeesters vervulden tijdens en na de Eerste Wereldoorlog: beschermer, voeder en vertegenwoordiger. De eerste twee hoofdstukken analyseren de burgemeester als beschermheer tijdens de chaotische Duitse invasie en de daaropvolgende verschuiving van de macht van de centrale staat naar het lokale niveau. Hoofdstukken 3 tot en met 6 richten zich op de burgemeester als *maire nourricier*, waarbij de auteur de strijd tegen de voedselcrisis, de werking van internationale hulporganisaties en de gespannen relatie met de hongerende bevolking onderzoekt. In hoofdstuk 7 wordt de rol van beschermer verder uitgediept aan de hand van de lokale ordehandhaving. Hoofdstuk 8 belicht de burgemeester als vertegenwoordiger van zowel de staat als de burgers tijdens delicate onderhandelingen met de bezetter over zaken zoals oorlogsbelastingen en tewerkstelling. Het boek sluit af met een hoofdstuk dat de naoorlogse zuivering en het herstel van het lokale bestuur tussen 1918 en 1921 beschrijft. De burgemeester fungeerde als een

koorddanser die balanceerde tussen de strikte eisen van een vijandige bezetter en de overlevingsdrang van zijn eigen bevolking.

Zes steden en gemeenten dienen als casus: Antwerpen, Aalst en Houdeng-Aimeries in België, en Rijsel, Fourmies en Solesmes in Frankrijk. De selectie is gebaseerd op de criteria omvang, ligging ten opzichte van het front, bezettingszone, landelijk dan wel industrieel karakter en de lokale archiefcontext. Naert slaagt erin om het karakteristieke van de zes casussen te overstijgen door een beroep te doen op een uitgebreide waaier aan oorlogskronieken en lokale studies. Het boek is doorspekt met voorbeelden, wat het theoretisch kader behapbaar houdt. Naert baseert zijn onderzoek op een breed scala aan klassieke bronnenreeksen die door de burgemeesters en lokale besturen zelf werden geproduceerd, zoals gemeenteraadsverslagen en verslagen van het college van burgemeester en schepenen. Om een dieper inzicht te verwerven in de legitimiteit van de burgemeesters en de perceptie van hun optreden, integreert de auteur ook fragmentarischer bewaarde bronnen zoals kranten- en tijdschriftartikelen, persoonlijke getuigenissen en egodocumenten en naoorlogse bronnen die de balans opmaken. Duitse archieven werden niet geconsulteerd – een transnationale bezettingsgeschiedenis met bronnen uit alle betrokken landen dient nog te worden geschreven.

Een belangrijk thema is de omgang van burgemeesters met de voedselproblematiek en de regulering van de voedselmarkt. In een periode van schaarste speelden zij een cruciale rol in de bevoorrading van de lokale bevolking en de strijd tegen misbruiken zoals woeker. Dit leidde echter vaak tot gespannen relaties met de lokale bevolking, die geconfronteerd werd met honger en ontevreden was over de kwaliteit en de verdeling van het beschikbare voedsel. Het boek analyseert niet alleen de klachten en protesten van de bevolking, maar ook de pogingen van de burgemeesters om hun beleid te legitimeren. Een voedselpolitiek die volgens de bevolking rechtvaardig was en een breed draagvlak had, was namelijk cruciaal voor het in stand houden van de legitimiteit van burgemeesters (164).

Naert karakteriseert de verhouding tussen de burgemeesters en de Duitse bezetter doorheen alle hoofdstukken overtuigend als een spreidstand tussen beschermheer en vertegenwoordiger van het staatsgezag. Het boek gaat dieper in op de onderhandelingen en interacties tussen burgemeesters en de Duitse militaire overheid en de speelruimte waarbinnen ze opereerden. In de eerste weken en maanden van de bezetting was er vaak sprake van een gedwongen samenwerking om de onmiddellijke noden van zowel de bevolking als de bezetter te lenigen. Tegelijkertijd streefden burgemeesters ernaar om de effectiviteit van de lokale politie te herstellen, om niet alleen de orde te handhaven maar ook de vele nieuwe taken – waaronder voedselpolitiek – aan te kunnen.

Voor burgemeesters was het vaak dansen op een slappe koord: in hoeverre konden ze openlijke vaderlandsliefde en protest etaleren en wanneer

moesten ze inbinden voor dwang en repressie? De lokale belangen en de veiligheid van de inwoners primeerden. Patriottistische uitlatingen van burgemeesters mogen hierbij volgens de auteur niet éénzijdig als uiting van een bredere patriottische cultuur gezien worden, maar voornamelijk als strategie om hun legitimiteit te bewaren. Burgemeesters deden er alles aan opdat de lokale bevolking hun protest en afstand tot de bezetter zou opmerken. Zo koos burgemeester Theophile De Smet in Moerbeke ervoor om een korte gevangenisstraf uit te zitten in plaats van een boete te betalen. Hij hoopte zo zijn patriottistisch blazoen op te poetsen (314). Ook weerlegt Naert de algemene perceptie dat de nieuwjaarsboodschap van Louis Franck in januari 1915 als politieke reactie gezien moet worden op het geruchtmakend pamflet ‘La vérité sur la capitulation d’Anvers’. Franck wilde namelijk in eerste instantie zijn eigen koers legitimeren (312).

Het boek besteedt ook aandacht aan de naoorlogse zuivering (*épuration*) – als administratieve tuchtprocedure, losstaand van strafrechtelijke vervolging – van burgemeesters. Naert onderzoekt de criteria en procedures die werden gehanteerd om het optreden van burgemeesters tijdens de bezetting te beoordelen en de eventuele sancties die werden opgelegd. Hij slaagt erin aan te tonen dat de beoordeling complex was en beïnvloed werd door verschillende factoren en logica’s.

De auteur refereert regelmatig naar vergelijkbaar onderzoek over de Tweede Wereldoorlog, waarbij hij duidelijk maakt dat een één-op-één vertaling niet opgaat. Zo mag men zich volgens hem bij de Eerste Wereldoorlog niet beperken tot concepten als verzet versus collaboratie, maar dient men gebruik te maken van een breder palet aan perspectieven. De auteur stelt dat een gedifferentieerd beeld van de relatie bezetter-bezette kan worden verkregen door te vertrekken vanuit de specifieke problemen waarmee burgemeesters te maken kregen. Met zijn systematische blik van onderuit kijkt Naert op een andere manier naar de relatie tussen burgemeesters en bezetters dan eerder werk over dit onderwerp. Hierdoor slaagt hij erin het vaak gehanteerde binaire analysekader te overstijgen.

Hoeders van de staat levert een belangrijke bijdrage aan de historiografie van de Eerste Wereldoorlog. Door de focus te verschuiven naar het lokale niveau en het optreden van de burgemeesters te analyseren in de context van de specifieke uitdagingen en spanningen van de bezetting, biedt de auteur een genuanceerder en complexer beeld dan dusver gebeurde. Dit werk is daarmee essentieel voor iedereen die geïnteresseerd is in de geschiedenis van België en Noord-Frankrijk tijdens de Eerste Wereldoorlog en de rol van lokale besturen in conflictperiodes. Het boek biedt een diepgaande en genuanceerde analyse die het traditionele beeld van burgemeesters in oorlogstijd substantieel corrigeert en verrijkt.